

**Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова**

Стась Мелінда Іванівна

УДК 378.147:37.036.5:75.01

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ТА УМІНЬ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

**13.00.02 – теорія і методика навчання
образотворчому мистецтву**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Черкаському державному педагогічному університеті імені Б.Хмельницького, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, професор
Омелянко Віталій Лукич,
Черкаський державний педагогічний університет імені
Б.Хмельницького, професор кафедри педагогіки і
соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Дряпіка Володимир Іванович,
Кіровоградський державний педагогічний університет
Імені В. Винниченка, завідувач кафедри історії, теорії
музики та основного інструмента;

кандидат педагогічних наук, доцент
Семеренко Ганна Василівна,
Прикарпатський державний
університет імені Василя Стефаника, доцент кафедри
образотворчого мистецтва і дизайну.

Провідна установа: Луганський державний педагогічний університет імені
Тараса Шевченка, кафедра педагогіки, Міністерство
освіти і науки України, М. Луганськ.

Захист відбудеться 22 травня 2001 р. о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 18 квітня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Завадська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Україна на межі третього тисячоліття переживає значні соціально-економічні зрушення. Вони зумовлюють необхідність суттєвого реформування діяльності усіх соціальних інститутів суспільства і передусім системи освіти. Провідним завданням цих інституцій має стати піднесення людини як найвищої цінності суспільного життя, розвиток її інтелекту, потенційних творчих можливостей, формування загальнолюдських і національних морально-духовних вартостей. На розв'язання цих завдань спрямовані важливі державні документи – Закон України “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Концепція національного виховання, Закон України “Про загальну середню освіту”. Їх здійснення залежить насамперед від учителів-вихователів, у яких сформовані естетичні творчі якості. Завдяки діяльності педагогів, – як зазначено у програмі “Вчитель”, – “реалізовується державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього” [1].

Проблема творчих якостей особистості розглядається у роботах філософів (Є.Я. Басін, М.О. Бердяєв, Д.І. Говорун), психологів (Д.Б. Богоявленська, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, О.Л. Галін, В.С. Кузін, А. Маслоу, Я.А. Пономарьов, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф. Тализіна, Б.М. Теплов), педагогів (Є.А. Антонович, В.Г. Бутенко, І.А. Зязюн, Б.Т. Ліхачов, С.Г. Мельничук, Б.М. Неменський, О.П. Рудницька) та мистецтвознавців (В.Р. Аронов, М.М. Волков, О.А. Тарасенко). Аналіз наукової літератури з означеної проблеми показує, що вчені досліджували різні аспекти творчих якостей, зокрема здатності суб'єкта до естетичного осмислення творів мистецтва. Одночасно вдалося виявити ряд суперечностей, які мають місце у галузі формування творчих якостей вчителя. Передусім між потребами розвитку творчих можливостей особистостей учнів та недостатнім рівнем підготовки до такої діяльності педагога; між потребами суспільства у розвитку творчої особистості вчителя та недостатньою розробленістю педагогічних технологій формування у нього відповідних якостей та вмінь.

Розв'язання вказаних суперечностей окреслює ряд проблем: у чому полягає творчий процес і які етапи його становлення; якою має бути структура естетичних творчих якостей особистості вчителя; якими є педагогічні умови формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів; який

потенціал образотворчого мистецтва доцільно використовувати у системі розвитку та реформування естетичних творчих якостей та умінь.

Потреби науки і практики визначили проблему дослідження, яка полягає у необхідності розробки шляхів і засобів формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва.

Актуальність, теоретичне і практичне значення окресленої проблеми у системі підготовки учительських кадрів, недостатність її дослідження зумовили вибір теми дослідження ***“Формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри педагогіки і соціальної роботи Черкаського державного університету імені Б.Хмельницького як складова загального дослідження “Наукові основи педагогічної освіти в університеті”.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки студентів вищих закладів освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування у майбутніх учителів естетичних творчих якостей та умінь.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику використання образотворчого мистецтва у процесі формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів зросте за умови спонукання їх до художнього та педагогічного самовираження у процесі активізації творчої діяльності.

Об'єкт, предмет, мета і гіпотеза дослідження зумовили необхідність розв'язання таких **завдань:**

1.Розкрити сутність поняття “естетичні творчі якості та вміння майбутнього вчителя”.

2.Окреслити педагогічні умови розвитку естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва.

3.Визначити критерії та рівні сформованості естетичних творчих якостей і умінь майбутніх учителів.

4.Розробити та експериментально перевірити методику формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва.

5.Підготувати навчальні плани із спеціальностей “Соціальна педагогіка і

образотворче мистецтво”, “Психологія і образотворче мистецтво” та “Образотворче мистецтво”.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є філософська концепція прагнення людини до активного пізнання оточуючого світу; положення про творчу сутність особистості та особливості її прояву у всіх сферах життєдіяльності; про взаємозв'язок та взаємообумовленість розвитку особистості під впливом природних і соціальних факторів; про діалектичну зумовленість свободи творчості й відповідальності перед суспільством, особливості впливу мистецтва на формування у молодого покоління загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей (Є.Я. Басін, М.О. Бердяєв, Д.І. Говорун); праці педагогів про соціально-педагогічні засади професійної діяльності майбутніх учителів (Ю.К.Бабанський, В.К.Буряк, В.Г.Бутенко, О.Г.Мороз, В.О.Сластьонін, Р.І.Хмелюк та ін.), особливості розвитку їх індивідуально-психологічних, моральних і професійних якостей (Б.Г.Ананьєв, Н.О.Головко, Г.О.Голубова, Н.К.Кузьміна, В.О.Сухомлинський, В.О.Татенко); розвиток професійної майстерності вчителя (В.Ц.Абрамян, І.А.Зязюн, В.А.Кан-Калік, Н.В.Кузьміна, І.О.Синиця, Н.М.Тарасевич, Н.М.Яковлев та ін.); праці мистецтвознавців про особливості творчого процесу, використання в ньому відповідних засобів і методів (В.Р. Аронов, М.М. Волков, О.А. Тарасенко).

Методи дослідження: теоретичний аналіз психолого-педагогічної, філософської, мистецтвознавчої літератури, анкетування, інтерв'ювання, педагогічне спостереження, бесіди, тестування, обговорення, самооцінювання, педагогічний експеримент (констатуючий, формуючий), статистична обробка результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Черкаського державного університету ім. Б.Хмельницького, Уманського педагогічного інституту ім. П.Тичини, Кіровоградського педагогічного університету ім. В.Винниченка та Черкаського інституту післядипломної освіти. Дослідженням були охоплені студенти названих навчальних закладів (456 осіб), зокрема спеціальностей “Соціальна педагогіка та образотворче мистецтво”, “Психологія та образотворче мистецтво”, “Початкове навчання та образотворче мистецтво”.

Дослідження означеної проблеми, аналіз і обробка результатів тривали впродовж 1992 – 2000 років і включали кілька етапів:

На **першому етапі** дослідження (1992–93рр.) – **пошуково-теоретичному** – мало місце вивчення та аналіз психолого-педагогічної, філософської, мистецтвознавчої літератури з даної проблеми, було визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розроблено програму експерименту.

На **другому етапі** (1994–95рр.) – **дослідно-експериментальному** – було проведено констатуючий експеримент з метою визначення у студентів рівнів сформованості естетичних творчих якостей та умінь, розроблено методику формуючого експерименту.

На **третьому етапі** (1996–98рр.) – **узагальнюючому** – на основі впровадження створеної методики формуючого експерименту, здійснювалася перевірка активності впливу образотворчого мистецтва на становлення і розвиток творчої індивідуальності.

На **четвертому етапі** (1998–2000рр.) – **завершальному** – було систематизовано результати теоретичних пошуків, констатуючого та формуючого експериментів, зроблено висновки й узагальнення.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають в уточненні поняття “естетичні творчі якості та уміння”; у теоретичному обґрунтуванні особливостей впливу образотворчого мистецтва на становлення і самореалізацію особистості, на формування творчих умінь і розвиток естетичних творчих якостей майбутніх учителів; у визначенні критеріїв сформованості естетичних творчих якостей та умінь студентів; у виявленні педагогічних умов забезпечення логічно доцільної системи становлення естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів; у створенні методики формування естетичних творчих якостей і вмінь студентів.

Практичне значення полягає у розробці та впровадженні навчальних планів з циклу образотворчого мистецтва з урахуванням специфіки базової підготовки учителів, робочих навчальних програм з курсів: “Малюнок”, “Живопис”, “Композиція”, “Скульптура і пластична анатомія”, “Історія мистецтв” та “Методика викладання образотворчого мистецтва”, які увійшли в комплекс організаційних і педагогічних програмних засобів для забезпечення інноваційних технологій наступності неперервної освіти художнього профілю.

Особистий внесок дисертанта полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов активізації творчої діяльності особистості майбутнього вчителя як провідного чинника його художнього самовираження і формування естетичних творчих якостей та вмінь; у розробці методики впровадження у навчально-виховний процес дидактичної системи навчально-дослідних завдань.

Вірогідність і аргументованість наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження забезпечувалась теоретичним і методичним обґрунтуванням його вихідних аспектів, використанням комплексу взаємодоповнюючих дослідницьких методів, репрезентативністю вибірки досліджуваних, якісного та кількісного аналізу обробки одержаних даних дослідження.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися у процесі дослідно-експериментальної роботи на гуманітарних факультетах Черкаського державного університету із студентами спеціальностей “Психологія і образотворче мистецтво” та “Соціальна педагогіка і образотворче мистецтво”.

Матеріали дослідження апробовано на науково-практичній конференції “Шляхи і засоби формування основ естетичної культури школярів в умовах середньої загальноосвітньої школи та особливості естетичного виховання і художньої освіти в навчальних закладах нового типу” (м. Черкаси, 1997), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Мистецька і дизайнерська освіта в Україні та шляхи її інтеграції у європейський простір: досвід, проблеми, перспективи” (м. Івано-Франківськ, 1999), Міжнародній науково-практичній конференції “Психолого-педагогічні та естетичні аспекти професійно-художньої освіти на межі ХХІ століття” (м. Черкаси, 1999), Четвертому Міжнародному конгресі українців (м. Одеса, 1999), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Зміст загальної середньої образотворчої освіти і підготовка вчителів образотворчого мистецтва” (м. Київ, 2000) та оприлюднено у дев’яти публікаціях.

Результати впровадження дослідження підтверджуються довідкою Черкаського державного університету імені Б.Хмельницького (№ 823/01-11 від 13.10.2000р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 9 наукових і науково-методичних працях, з них 8 – без співавторства; зокрема 4 статті – у наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків з розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (247 найменувань), 6 додатків (43с.), 10 таблиць, 4 схем. Основний текст складає 180 сторінок. Повний обсяг роботи 213 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретично-методологічні основи дослідження, теоретичне і практичне значення, вірогідність отриманих результатів, наведено відомості щодо їх апробації і впровадження.

У першому розділі – “Естетичні творчі якості та вміння майбутніх учителів як психолого-педагогічна проблема” – на основі аналізу психологічної, педагогічної літератури та власного досвіду ми розглянули

структуру творчості та її прояви у вчителів образотворчого мистецтва, проаналізувавши різні версії структури творчого процесу, визначили етапи художньої творчості та ряд важливих якостей і умінь, необхідних для забезпечення високого рівня професіоналізму майбутніх учителів у галузі образотворчого мистецтва.

Творчість у її найвищому розумінні неминує включати у себе фактор непередбаченості, невизначеності, що у своєму розвої наповнюється уявою, інтуїцією, свіжістю новизни [О.О.Мелік-Пашаєв].

Внутрішнім потягом творчості стає особливий динамізм усіх якостей і властивостей особистості, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті [Л.С.Виготський].

Естетичними творчими якостями є такі особистісні утворення, які спонукають студентів до постійного творчого пошуку, необхідності оволодіння творчими вміннями, результатом чого є створення нових творів мистецтва “за законами краси”. У процесі конкретної діяльності відбувається подальший розвиток творчих можливостей особистості, удосконалення умінь та навичок.

Серед естетичних творчих якостей майбутніх учителів важливого значення набувають передусім творчий склад мислення; сміливість уяви і фантазії; емпатія; натхнення; інтуїція; оригінальність, відхід від шаблону; внутрішня свобода, впевненість у собі; потреба у творчому самовираженні; витримка, воля, терплячість; самостійність і відповідальність; вимогливість; чесність, щирість, скромність; чуйність і тактовність; прагнення до самоствердження, які ми виділяємо у науковому дослідженні.

Важливим показником індивідуальної культури, першоосною діяльності людини у будь-якому виді мистецтва, особливо в образотворчому, є естетична позиція особистості. Завдяки естетичній позиції особистості враження від життя набувають для людини художньої специфіки і є поштовхом саме до створення художніх творів [Б.Т.Ліхачов].

Важливим чинником, що впливає на результати художньої творчості є естетичний і художній смаки, тобто естетичне ставлення до життя і принципи художнього втілення. Як естетичні, так і художні смаки розвиваються безпосередньо у процесі творчої діяльності особистості, формуються на враженнях від прекрасного у мистецтві і в житті, удосконалюються і розвиваються на основі естетичного досвіду [Є.С.Громов].

У творчому процесі активно функціонують почуттєві враження, спостереження, різні види пам'яті, вміння накопичувати, зберігати і відтворювати різноманітні знання, а також цілісність сприймання [О.Н.Лук].

Накопичення спостережень і вражень збуджує асоціативність, образну уяву, фантазію і виливається в істинне творення, що здійснюється в глибинах

людського духу, яке завдяки наполегливій творчій праці стає витвором мистецтва [С.Л.Рубінштейн].

Факти, враження, образи зовнішнього світу важливі не самі по собі. Вони є засобом і можливістю виразити певну сукупність ідей, переживань, ставлень до життя. Художня творчість належить до того типу ставлення людини до світу, при яких вона виступає як єдність людини і соціально-природнього середовища [М.Л.Лейзеров].

Творча людина живе і керується здебільшого своїми внутрішніми почуттями, які є найбільш важливим і складним чинником її духовного життя, розвиток яких набуває особливого значення у сфері індивідуальної художньої творчості. Шляхом вираження у будь-якій формі своїх почуттів людина здійснює емоційний вплив на інших людей. Звідси випливає необхідність свідомого керування своїми емоціями і почуттями, трансформація їх негативних проявів у позитивні.

При належному рівні розвитку вищих почуттів виникає потреба у творчості, під час якої відбувається підвищення рівнів сформованості естетичних творчих якостей майбутніх учителів, що знаходять своє виявлення в уміннях **зображення** і **вираження**. Розвиток умінь зображення базується на теоретичному вивченні правил і законів образотворчої діяльності, оволодінні практичними уміннями та навичками, які відповідають академічним засадам образотворчості. Поряд із уміннями зображення за певних умов формуються уміння вираження, які знаходять відображення у творчому підході до втілення художнього задуму у творі мистецтва.

Процес творчості завжди індивідуальний. У створенні художнього твору переплітаються свідомі і несвідомі, інтелектуальні й емоційні, пізнавальні і оцінювальні процеси. Якою б не була індивідуальною творчістю, у ній проглядаються деякі загальні закономірності, які складають її етапи, зокрема: усвідомлення потреби; поява задуму, ідеї; творча розробка задуму; пошук форми та реалізація творчого задуму; аналіз творчого доробку [Г.Л.Єрмаш].

Таким чином, процес формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів відбувається, передусім, шляхом включення кожної особистості в активну творчу діяльність.

Другий розділ – “Особливості формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів” – складають обґрунтування критеріїв визначення рівнів сформованості у студентів естетичних творчих якостей та умінь, визначення педагогічних умов їх формування.

У кожної людини є вроджені задатки, які знаходяться на різних рівнях розвитку в залежності від соціальних умов та спадкових факторів. Навіть у тієї людини, яка заперечує наявність у собі певних здібностей, за певних умов вони

розвиваються. Тому важливим завданням педагога є створення умов для розвитку творчих якостей та умінь, для розвитку здібностей і реалізації творчого потенціалу, для самовираження і самоствердження майбутніх учителів.

Серед **умов**, які сприяють формуванню естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів, важливими є насамперед створення та організація предметно-просторового середовища інтер'єрів навчальних кімнат; споглядання та аналіз творів образотворчого мистецтва; спілкування з іншими видами мистецтва; оволодіння образотворчою грамотою, яка базується на основі певних правил, законів образотворчого мистецтва; індивідуалізація процесу розвитку естетичних творчих якостей та умінь; оцінка студентами власних художніх творів (під час навчального процесу) та групою викладачів (на заліку-виставці).

Педагогічна проблема полягає в тому, щоб поєднати творчі інтереси і вміння майбутніх учителів з потребами навчально-виховної роботи в загальноосвітній школі. При цьому важливою умовою розвитку естетичних творчих якостей та умінь є своєчасна орієнтація студентів на усвідомлення освітньо-виховних завдань. Свідоме творче ставлення студентів до навчальної роботи може бути досягнуто шляхом постійного впливу з боку педагогічного колективу і шляхом створення творчої атмосфери на факультеті в цілому.

У процесі формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів ми виділяємо два основних напрямки їх розвитку на заняттях з образотворчого мистецтва. Перший напрямок має за мету розвиток індивідуальних здібностей шляхом набуття практичних умінь у процесі навчальної творчої роботи на заняттях з циклу художніх дисциплін. Другий напрямок пов'язаний з питаннями виховного характеру і зумовлює виховання творчих якостей особистості, визначених нами у першому розділі. За певних умов ці напрямки повинні діяти одночасно, отже розвиток індивідуальних практичних умінь студентів безпосередньо впливає на формування їх особистих якостей і, навпаки, формування естетичних творчих якостей підвищує кваліфікаційний рівень майбутніх учителів.

Естетичні творчі якості особистості можуть розвиватись лише у процесі активної діяльності і розглядаються нами у єдності з конкретною творчою діяльністю.

Для аналізу художньої творчості респондентів ми використовували методи отримання вихідних даних, зокрема самоспостереження творців за ходом власної творчості; вивчення їх біографічних даних, безпосередньо пов'язаних із процесами творчості; анкетування; інтерв'ювання; тестування та ін.

Основний зміст методів аналізу продуктів художньої творчості полягає у

співставленні окремих проміжних ескізів, етюдів, начерків між собою та кінцевим результатом творчого процесу – картиною. А це зумовлює встановлення фактичної послідовності етюдів, ескізів, начерків. Доцільна послідовність є тим фундаментом, на якому лише й можливо побудувати вивчення закономірностей творчого процесу. Рівні сформованості естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів визначалися за десятибальною шкалою.

З метою визначення рівнів сформованості естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів на початковому етапі було проведено констатуючий експеримент в експериментальних та контрольних групах. За розробленими нами критеріями (по кожній із чотирнадцяти естетичних творчих якостей розроблені відповідні критерії) визначено коефіцієнти сформованості кожної естетичної творчої якості, а також умінь зображення та вираження у сфері образотворчого мистецтва, які відповідають низькому (Н), середньому (С) та високому (В) рівням. Вихідним критерієм визначено ідеальний рівень (І).

Результати констатуючого експерименту дають підстави стверджувати, що рівні сформованості певних естетичних творчих якостей студентів експериментальних і контрольних груп мають незначні відмінності. При співставленні результатів констатуючого експерименту в експериментальних та контрольних групах нами виявлено незначну перевагу у плані розвитку умінь зображення та вираження у респондентів експериментальних груп. На наш погляд, це зумовлено тим, що певна кількість респондентів мала попередню спеціальну художню підготовку у мистецьких студіях, художніх школах та ін.

Таким чином, аналіз рівнів сформованості естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів сприяє адекватній оцінці їх естетичних можливостей і вказує напрямки активної діяльності у сфері самовдосконалення студентів.

У третьому розділі – “Дослідно-експериментальна робота з формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів” – на основі опрацьованої літератури та отриманих результатів констатуючого і формуючого експериментів ми визначили шляхи і засоби художньо-творчої діяльності особистості для формування її естетичних творчих якостей та умінь.

Кожна особистість упродовж свого життя свідомо чи несвідомо прагне до набуття певних знань. Сам процес оволодіння знаннями змушує людину засвоювати вироблені суспільством способи пізнавальних дій. Адже не тільки наявні знання, а й способи оволодіння ними характеризують реальний творчий потенціал кожної особистості. У процесі реалізації творчого потенціалу особистості формуються певною мірою її естетичні творчі якості та набуваються практичні вміння. Якщо людина має певні знання та вміння з образотворчого мистецтва, то вона матиме змогу, у разі потреби, використовувати їх як засіб для

самовираження і самоствердження. Таким чином, важливого значення набуває оволодіння студентами образотворчою грамотою, яка є “засобом” для самовираження і самоствердження їх особистостей. Дуже добре, коли людина сама усвідомлює, що їй необхідно отримати хоча б мінімальну кількість знань з образотворчого мистецтва для розкриття і вираження своєї внутрішньої сутності. В іншому випадку ми повинні створити певні умови, аби залучити людей до творчості і, в обох випадках, забезпечити оптимальні умови для розкриття і реалізації творчого потенціалу кожної особистості.

Головною умовою формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів, що визначає їх духовний потенціал, є практична художня діяльність. У ході дослідно-пошукової роботи розроблено й експериментально перевірено педагогічно вмотивовані засоби активізації практичної художньої діяльності майбутніх учителів: взаємодія вербальних і візуальних методів; включення студентів у активну самостійну зображально-виражальну діяльність; стимулювання їх до самостійних творчих пошуків з урахуванням індивідуальних можливостей.

З метою підвищення ефективності процесу формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів нами розроблені програми з циклу художніх дисциплін, якими керувалися в усіх видах творчої діяльності із студентами, зокрема: композиції, малюнка, живопису, пластичної анатомії, історії мистецтва та методики викладання образотворчого мистецтва у загальноосвітній школі. Розроблений цикл програм сприяв формуванню естетичних потреб та досвіду людини як основи формування естетичного відношення, активності у процесі сприймання та творчості, що є важливим чинником виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості, реалізації її творчого потенціалу.

На основі теоретичних розробок у ході педагогічного експерименту була проведена перевірка функціонування науково-методичної системи формування у студентів естетичних творчих якостей та умінь. Експеримент проводився у декілька етапів: підготовчий (розробка системи педагогічних умов, визначення методик діагностики, встановлення рівнів сформованості у майбутніх учителів певних компонентів естетичних творчих якостей); безпосередньо формуючий експеримент; проміжний аналіз і корекція змістовної та організаційно-методичної роботи; підсумковий аналіз наслідків педагогічного експерименту.

На першому етапі, основу якого склали розроблені методики, в ході констатуючого експерименту було встановлено рівні сформованості у студентів естетичних творчих якостей. Констатуючим експериментом було охоплено 456 студентів різних спеціальностей. Результати експерименту показали, що

естетичні творчі якості переважної більшості респондентів знаходяться на низькому рівні.

На другому етапі дослідної роботи було проведено формуючий експеримент на основі авторських методик і програм. Мета експерименту полягала у включенні студентів у різноманітні форми і види навчальної діяльності, що передбачала два типи навчально-творчої роботи – роботу з натури та роботу вільного характеру (лабораторно-практичної, самостійної, факультативної, позанавчальної), які сприяли б формуванню у них естетичних творчих якостей та умінь. Експериментальні групи налічували 225 студентів спеціальностей “Соціальна педагогіка і образотворче мистецтво”, “Психологія і образотворче мистецтво”, “Психологія і соціальна робота”, “Соціальна педагогіка і музика”. Експериментальна робота тривала впродовж двох років. У ході цього етапу здійснювався проміжний аналіз результатів експерименту, вносились певні корективи у зміст навчального матеріалу, методи організації творчої діяльності студентів. При цьому використовувались різноманітні методи наукових досліджень: спостереження, бесіда, аналіз, тестування, самооцінка, експертна оцінка та ін.

На підсумковому етапі педагогічного експерименту були зроблені контрольні зрізи рівнів сформованості естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів в експериментальних та контрольних групах, проведений глибокий аналіз ефективності та доцільності авторських навчальних програм і методик.

Отримані результати формуючого експерименту вказують на те, що в експериментальних групах спостерігається значне збільшення кількості студентів з високим та середнім рівнями сформованості естетичних творчих якостей у порівнянні з контрольними. Більшою мірою це стосується таких якостей, як самостійність і відповідальність, чуйність і тактовність, сміливість уяви і фантазії, емпатія, натхнення, оригінальність, відхід від шаблону, внутрішня свобода, впевненість у собі та потреба у творчому самовираженні. Решта визначених нами естетичних творчих якостей особистості також мають певний зріст.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості творчих умінь у респондентів експериментальних та контрольних груп вказує на те, що уміння зображення і вираження у респондентів експериментальних груп набули середнього рівня сформованості, тоді як у респондентів контрольних груп показники залишилися відповідними до низького рівня сформованості.

При порівнянні результатів констатуючого та формуючого експериментів у експериментальних групах ми дійшли висновку, що усі, без винятку, естетичні творчі якості та уміння особистості за період проведення формуючого

експерименту досягли середнього та високого рівнів, а до проведення експерименту вони знаходилися на низькому і середньому рівнях сформованості. У контрольних групах результати формуючого експерименту залишилися майже тотожними даним констатуючого експерименту (див.табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльний аналіз коефіцієнтів сформованості творчих якостей та умінь за результатами експертної оцінки

Перелік якостей творчої особистості	Результати констатуючого експерименту						Результати формуючого експерименту					
	У експерим. групах			У контр. групах			У експерим. групах			У контр. групах		
	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.
1. Творчий склад мислення	–	3,1	–	2,7	–	–	–	5,3	–	–	3,1	–
2.Сміливість уяви і фантазії	–	3,3	–	2,5	–	–	–	–	7,1	2,8	–	–
3.Емпатія	–	3,3	–	–	3,5	–	–	5,8	–	–	3,9	–
4.Натхнення	2,9	–	–	–	3,7	–	–	–	7,5	–	4,0	–
5.Інтуїція	1,9	–	–	1,8	–	–	–	5,3	–	–	3,2	–
6.Оригінальність, відхід від шаблону	2,4	–	–	2,5	–	–	–	5,6	–	2,8	–	–
7.Внутрішня свобода, впевненість у собі	2,5	–	–	2,6	–	–	–	–	6,0	–	3,2	–
8.Потреба у творчому самовираженні	2,3	–	–	2,5	–	–	–	–	6,1	2,8	–	–
9.Витримка, воля, терплячість	2,9	–	–	2,8	–	–	–	5,5	–	–	3,8	–
10.Самостійність і відповідальність	–	3,4	–	–	3,4	–	–	–	7,0	–	3,7	–
11.Вимогливість	2,0	–	–	2,2	–	–	–	4,8	–	–	3,7	–
12.Чесність, щирість, скромність	–	3,4	–	–	3,2	–	–	5,3	–	–	4,0	–
13.Чуйність і тактовність	–	3,3	–	–	3,5	–	–	–	7,0	–	4,0	–
14.Прагнення до самоствердження	–	4,0	–	–	3,7	–	–	–	6,1	–	4,2	–
Творчі вміння												
	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.	Н.	С.	В.
1.Зображення	1,5	–	–	1,2	–	–	–	6,2	–	1,2	–	–
2.Вираження	1,2	–	–	1,0	–	–	–	5,8	–	1,0	–	–

Отже, ми вважаємо, що впровадження спеціально розроблених програм

художнього спрямування, створення певних педагогічних умов та доцільна організація навчально-виховного процесу сприяють формуванню естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів.

Теоретичний аналіз проблеми та отриманих результатів пошуково-експериментальної роботи дозволили сформулювати такі **ВИСНОВКИ:**

1. Перспективи соціального й економічного розвитку суспільства зумовлені передусім необхідністю зосередження уваги усіх соціальних інститутів на особистості людини, розвиток її інтелектуальних можливостей, опанування нею багатствами загальнолюдських і національних морально-духовних цінностей, формування яскраво виражених творчих умінь і навичок. Розв'язання цих завдань залежить, передусім, від учителя-вихователя, який має бути творчою особистістю. Оскільки виховання – це цілеспрямована й організована творча діяльність, то її успішно може здійснювати педагог-творець.

2. Заняття образотворчим мистецтвом в системі професійної підготовки майбутніх учителів зумовлює становлення та розвиток їх естетичних творчих якостей, які спонукають студентів до постійного творчого пошуку, необхідності оволодіння творчими вміннями, включення у безпосередню творчу діяльність, результатом чого є створення нових творів мистецтва “за законами краси”. Оптимальними психолого-педагогічними властивостями, які забезпечують ефективність формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів, є: творчий склад мислення; сміливість уяви і фантазії; розвиток емпатії; натхнення; інтуїції; оригінальність думки; внутрішня свобода, упевненість у собі; потреба у творчому самовираженні; витримка, воля, терплячість; самостійність і відповідальність; вимогливість; чесність, щирість, скромність; чуйність і тактовність; прагнення до самовираження і самоствердження.

Визначені естетичні творчі якості майбутніх учителів знаходять своє виявлення в *уміннях зображення і вираження*. Розвиток умінь зображення зумовлює засвоєння теоретичних основ образотворчої грамоти та оволодіння практичними вміннями, що відповідають академічним засадам образотворчості. Уміння зображення є підґрунтям формування умінь вираження, що знаходять відображення у творчому підході до втілення художнього задуму у творі мистецтва.

3. Формування естетичних творчих якостей та умінь людини засобами образотворчого мистецтва сприяє успішній і ефективній діяльності у різних сферах – мистецтві, науці, освіті, культурі. Засвоєння теоретичних засад мистецтва, елементів образотворчої грамоти, набуття практичних умінь,

розкриття емоційно-почуттєвої сфери особистості значною мірою впливають на розвиток її естетичних творчих якостей, сприяють формуванню цілісного сприймання, розуміння та відчуття краси навколишнього світу, виступають важливим чинником гармонійного розвитку.

4. Формування естетичних творчих якостей особистості, збагачення її духовного світу є можливим лише за умов надання їй максимальної свободи творчості, свободи самовираження. Залучення майбутніх учителів до художньої творчості сприяє розкриттю їх внутрішнього світу, допомагає свідомо керувати своїми емоціями і почуттями, формувати власну духовну культуру. Тому розширення сфери впливу образотворчого мистецтва в загальноосвітніх і професійних навчально-виховних закладах є доцільним і практично необхідним.

5. У процесі дослідження було виявлено **педагогічні умови** формування у майбутніх учителів естетичних творчих якостей та умінь, таких як створення та організація предметно-просторового середовища інтер'єрів навчальних кімнат; споглядання та аналіз творів образотворчого мистецтва; спілкування з іншими видами мистецтва; оволодіння образотворчою грамотою; індивідуалізація процесу розвитку естетичних творчих якостей та умінь; зіставлення суб'єктивної оцінки результатів власної творчої діяльності з експертною оцінкою (під час навчального процесу та на заліку-виставці).

У ході дослідно-пошукової діяльності розроблено й експериментально перевірено педагогічно вмотивовані засоби активізації практичної художньої діяльності майбутніх учителів: взаємодія вербальних і візуальних методів; включення студентів у активну самостійну зображально-виражальну діяльність; стимулювання їх до самостійних творчих пошуків з урахуванням індивідуальних можливостей.

6. В основу розробленої та експериментально перевіреної методики формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва покладено взаємодію різних форм організації навчально-виховного процесу: лабораторно-практична, самостійна, факультативна та позанавчальна робота, що інтегруються у практичній художній діяльності і передбачає два типи навчально-творчої роботи – роботу з натури та роботу вільного характеру. Використання цих форм здійснюється за допомогою відповідно згрупованих методів, а їх впровадження сприяє підвищенню рівнів сформованості естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів.

7. В результаті дослідження було виявлено рівні сформованості естетичних творчих якостей та умінь. Зокрема: **ідеальний (І.)**, який через зіставлення з ним реального забезпечує можливість визначення творчого потенціалу особистості; **високий (В.)**, який більшою мірою відповідає поставленим завданням у порівнянні з ідеальним і свідчить про достатню

глибину знань і міру розвиненості внутрішнього світу особистості; *середній (С.)*, що визначає ступінь розвиненості особистості і певною мірою вказує напрямок, шляхи і засоби до самовдосконалення; *низький (Н.)*, який надає кожній особистості можливості моделювання власного “Я” у разі наявності бажання і неперервності практичних дій для внутрішнього зростання.

В дисертації розроблено критерії оцінки рівнів сформованості у студентів естетичних творчих якостей як результат їх участі у довготривалій спеціально організованій навчальній роботі над предметами циклу образотворчого мистецтва. Вони відповідають ідеальному (І.), високому (В.), середньому (С.) та низькому (Н.). Кожна з виділених естетичних творчих якостей оцінювалась з урахуванням результатів змістовної творчої діяльності студентів.

8. Результати формуючого експерименту показали, що визначені умови забезпечують оптимальність формування естетичних творчих якостей та умінь майбутніх учителів. Високий і середній рівні сформованості естетичних творчих якостей та умінь студентів експериментальних груп у порівнянні із студентами контрольних груп у процентному вираженні зросли відповідно на 20 – 25%.

9. На основі теоретичних пошуків та експериментальної роботи розроблено навчальні плани з циклу образотворчого мистецтва для спеціальностей “Психологія і образотворче мистецтво”, “Соціальна педагогіка і образотворче мистецтво”, “Образотворче мистецтво”, а також навчальні програми з дисциплін: “Композиція”, “Малюнок”, “Живопис”, “Скульптура та пластична анатомія”, “Історія мистецтв” та “Методика викладання образотворчого мистецтва” з урахуванням специфіки базової підготовки учителів.

Проведене дослідження не вичерпує вирішення означеної проблеми. Вимагають поглибленої розробки питання пошуків шляхів і засобів формування творчої особистості вчителя, зокрема: виявлення умов розвитку естетичних творчих умінь і навичок учителів у процесі післядипломної освіти; забезпечення умов для розвитку естетичних творчих якостей особистості у системі шкільної освіти; соціально-педагогічне обґрунтування розвитку естетичних творчих якостей та умінь обдарованих дітей у спеціальних навчально-виховних закладах.

Основні положення дисертації відображені в таких **публікаціях** автора:

1. Стась М.І. Колір як засіб духовного самовираження особистості// Наукові записки: Педагогічні науки. Випуск 14. – Кіровоград: КДПУ, 1998. – С.118-120.

2. Стась М.І. Провідна функція уяви та фантазії у становленні і розвитку особистості творця// Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки.

Випуск 10. – Черкаси: ЧДУ, 1999. – С.91-94.

3. Стась М.І. Формування естетичних творчих якостей та вмінь майбутніх вчителів засобами образотворчого мистецтва// Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта. – Львів: Світ, 2000. – С.305-312.

4. Стась М.І., Сергієнко І.М. Використання елементів артотерапії (терапії мистецтвом) на заняттях з образотворчого мистецтва// Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки. Випуск 18. – Черкаси: ЧДУ, 2000. – С.80-85.

5. Стась М.І. Роль мистецтва в духовному відродженні національної свідомості українського народу// Вісник Черкаського університету: Психолого-педагогічні науки. Випуск 4. – Черкаси: ЧДУ, 1997. – С.58-61.

6. Стась М.І. Художня творчість як фактор розвитку особистості// Вісник Черкаського університету: Психолого-педагогічні науки. Випуск 8. – Черкаси: ЧДУ, 1998. – С.152-155.

7. Стась М.І. Формування національної культури майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва// Проблема неперервності в системі підготовки вчителів: Збірник наукових праць. – Черкаси: ЧДУ, 1997. – С.18-21.

8. Стась М.І. Шляхи і засоби художньо-творчої діяльності особистості// Зміст загальної середньої образотворчої освіти і підготовка вчителів образотворчого мистецтва: Всеукраїнська науково-практична конференція. – Київ: КМІУВ, 2000. – С.77-80.

9. Збірник програм з дисциплін образотворчого циклу / Уклад. М.І. Стась. – Черкаси: ЧДУ, 2000. – 38с.

Стась М.І. Формування естетичних творчих якостей та вмінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук із спеціальності 13.00.02. – теорія і методика навчання образотворчому мистецтву – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2001.

У дисертації досліджується проблема формування естетичних творчих якостей та вмінь майбутніх учителів засобами образотворчого мистецтва. Проаналізовано поетапність художньо-творчого процесу, обґрунтовано педагогічні умови впливу образотворчого мистецтва на становлення і розвиток особистостей студентів, окреслено критерії визначення рівнів сформованості естетичних творчих якостей та вмінь майбутніх учителів, розроблено науково доцільну методику підготовки учителів художньо-творчої спрямованості, яка сприяє естетичному творчому самовираженню через власну професійну діяльність. Ефективність впливу педагогічних умов та розробленої методики на формування естетичних творчих якостей та вмінь майбутніх учителів перевірено шляхом проведення констатуючого та формуючого експериментів у

експериментальних та контрольних групах.

Формування творчих якостей особистості шляхом виховання їх естетичних якостей і розвитку творчих умінь сприяє підвищенню духовної культури людини, що приводить до значних успіхів членів суспільства у всіх напрямках науки, культури та ін.

Ключові слова: творча особистість, творчий потенціал, естетичні творчі якості та вміння, художньо-творчий процес, естетичне творче самовираження, самореалізація, емоційно-почуттєва сфера.

Стась М.И. Формирование эстетических творческих качеств и умений будущих учителей средствами изобразительного искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02. – теория и методика обучения изобразительному искусству – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2001.

Особое значение имеет процесс становления творческой личности, который включает развитие ее задатков, чувств, а также формирование системы ценностей и отношений к самой себе, к людям, к обществу и природе, ко всему миру. Поэтому перед высшей педагогической школой стоит важное задание – выявление и развитие потенциальных творческих возможностей будущих учителей в подготовке квалифицированных специалистов в сферах эстетической направленности, в частности в области изобразительного искусства.

В диссертации исследуется проблема формирования эстетических творческих качеств и умений будущих учителей средствами изобразительного искусства. Теоретически обоснованы и экспериментально доказаны преимущества системы обучения будущих специалистов, в результате которой создано содержательное методическое обеспечение работы со студентами.

Раскрыта сущность ряда важнейших эстетических творческих качеств, необходимых для обеспечения высокого уровня профессионализма будущего педагога в области изобразительного искусства. Определены и обоснованы показатели эстетических творческих качеств, умений изображения и выражения, четко описаны критерии определения уровней их сформированности. На основании этих показателей и критериев представлен коэффициент сформированности эстетических творческих качеств личности в области изобразительного искусства. Рассмотрена структура творчества и его проявления через средства изобразительного искусства, проанализированы этапы художественного творчества. Обоснованы педагогические условия воздействия изобразительного искусства на развитие творческих качеств и умений будущих учителей для развития способностей и реализации творческого

потенциала.

В исследовании определено, что педагогическая проблема заключается в том, чтобы объединить творческие умения и интересы будущих учителей с потребностями учебно-воспитательной работы в общеобразовательной школе. Указано, что при этом важным условием развития эстетических творческих качеств и умений является своевременное ориентирование студентов на осознание учебно-воспитательных задач. Осознанное творческое отношение студентов к учебной работе может быть достигнуто путем постоянного влияния со стороны педагогического коллектива и путем создания творческой атмосферы на факультете в целом.

В процессе формирования эстетических творческих качеств и умений будущих учителей выделены два основных направления развития творческих способностей на занятиях по изобразительному искусству. Цель первого направления заключается в развитии индивидуальных способностей путем приобретения практических умений в процессе учебной творческой работы на занятиях цикла художественных дисциплин. Другое направление связано с вопросами воспитательного характера и обуславливает воспитание творческих качеств личности, определенных в первом разделе, которые могут развиваться только в процессе активной деятельности и рассматриваться вместе с конкретной творческой деятельностью.

В исследовании доказано, что формирование эстетических творческих качеств и умений будущих учителей происходит в процессе лабораторно-практической, самостоятельной, факультативной и внеурочной работы, что интегрируется в практической художественной деятельности и предусматривает два типа учебно-творческой работы – работу с натуры и работу свободного характера.

У процессе исследовательско-поисковой деятельности разработаны и экспериментально проверены педагогически мотивированные способы активизации практической художественной деятельности будущих учителей: взаимодействие вербальных и визуальных методов; включение студентов в активную самостоятельную изобразительно-выразительную деятельность; стимулирование их к самостоятельным творческим поискам с учетом индивидуальных возможностей.

Разработана научно целесообразная методика подготовки учителей художественно-творческой направленности, которая способствует эстетическому творческому самовыражению через собственную профессиональную деятельность. Эффективность влияния педагогических условий и разработанной методики на формирование эстетических творческих качеств и умений будущих учителей проверена путем проведения

констатирующего и формирующего экспериментов в экспериментальных и контрольных группах.

Формирование творческих качеств личностей путем воспитания их эстетических качеств и развития творческих умений способствует повышению духовности культуры человека, что приводит к значительным успехам членов общества во всех направлениях науки, культуры и т.д.

Ключевые слова: творческая личность, творческий потенциал, эстетические творческие качества и умения, художественно-творческий процесс, эстетическое творческое самовыражение, эмоционально-чувственная сфера.

Stas M.I. Forming of Future Teachers' Aesthetic Creative Qualities and Skills by Means of Fine Art .-Manuscript.

Thesis for gaining scientific candidate degree in pedagogics by specialization 13.00.02. – Theory and Methods of Fine Art. – Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2001.

Thesis includes investigations on forming future teachers aesthetic creative qualities and skills by means of fine art. The stages of artistic creative process are analyzed, the pedagogical conditions of fine art influence on development of student's personality are substantiated, the criteria of defining the levels of forming aesthetic creative qualities and skills of future teachers are described, the scientific method supporting the training of artistically oriented teachers which promotes aesthetic creative self-expressions through professional activity is worked out. Efficiency of pedagogical conditions and methods of forming the future teachers aesthetic creative qualities and skills by means of fine art is experimentally tested.

Forming creative qualities of personality by developing the aesthetic qualities and creative skills gives opportunity to promote the people's spiritual outlook that brings the success of the members of society in different branches of science, culture etc.

Key-words: creative personality, creative potential, aesthetic creative qualities and skills; artistic creative self-expressions, self-realization, emotional sphere.